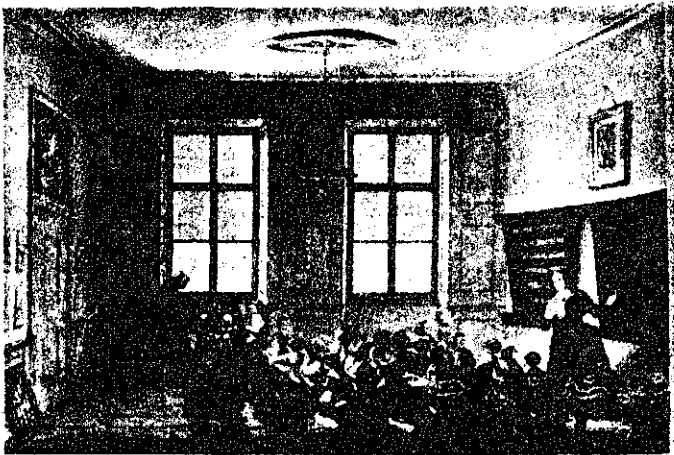

Het Onderwijs in Rhenen in de 19e eeuw

Zoals we in het voorgaande artikel ("Oud Rhenen", sept. 1987) reeds schreven: ook in onze stad onderging het onderwijs verandering; het werd van "hoofdelijk" (les van de leerling aan de "katheder"), "klassikaal". Dat daarbij van het ene uiterste in het andere werd overgegaan, is te begrijpen. Het klassikale onderwijs vraagt een totaal andere instelling van de leerkracht, maar ook het lesmateriaal en de aanbidding van de leerstof vragen een nieuwe aanpak en dat laatste vond in Rhenen maar zeer langzaam zijn weg. Maar het kwam er wel, zoals wij reeds schreven.

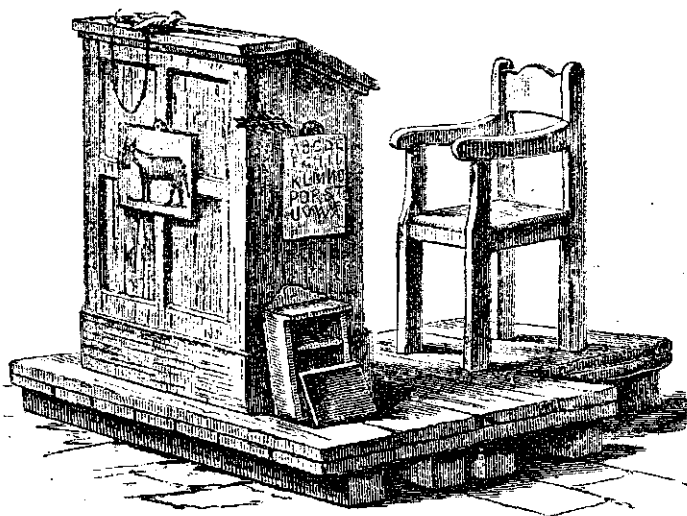
De onderwijzeres in de 19de eeuw die, met behulp van op het bord getekende punten, bezig is de kinderen tellen te leren; op de achtergrond de breimatres met enkele leerlingen

Een belangrijke stimulans was daarbij het feit dat "hogerhand" streng toezicht ging houden op wat er in de school geschiedde, daarbij gesteund door de Wet (1806).

In het Departement, waartoe Rhenen behoorde, werd een "Bijzondere Schoolorde" afgekondigd. De voornaamste voorschriften hieruit waren dat:

- er werd voorgeschreven tenminste 10x per week "school" te houden;
- het houden van avondschoolen werd aangemoedigd;

- verder dat de schoolmeester er voor diende te zorgen dat de "pennen" (ganzeveren) vóór schooltijd "versneden" dienden te zijn (om tijdens de lessen geen tijd te verliezen). Dat "versnijden" bestond uit het aanbrengen van een nieuwe schuine afsnijding aan de "pen", waarna deze vanaf de punt gespleten werd. Dit alles geschiedde met het vlijmscherpe "pennemes";
- het "opzeggen aan de stoel" werd uitdrukkelijk verboden;
- men diende te openen en te sluiten met gebed; er mocht ook gezongen worden, maar dan "op zachten bevalligen toon";
- in de hoogste klassen dienden de jongens zoveel mogelijk van de meisjes "afgezonderd" te zijn (!);
- de zitplaatsen dienden genummerd te zijn, waarop de leerlingen dienden plaats te nemen in rangorde verdeeld volgens "gedrag, ijver en vorderingen". (Onze hedendaagse grap: "een griffel, een zoen van de juffrouw en een bank vooruit" dagtekent nog van dit voorschrift, de "zoen" stond echter niet voorgescreven);

- er was een halfjaarlijkse verhoging;
 - na afloop van de lessen moesten de leermiddelen worden opgeborgen; bij het begin dienden ze uitgedeeld te worden door "de oppersten van elke klasse of smaldeel";
 - straffen, werden opgetekend in het "zwartboek". Ze bestonden uit: verlaging van plaats, verwijzing naar een "afzonderlijke hoek" en zelfs uit "aanklacht bij de schoolopziener";
 - de schoolmeester had zich te "beijveren" om "het gevoel van Eer en Schande" in de harten der scholieren op te wekken;
 - lichamelijke straffen waren in het algemeen verboden, maar konden bij "ernstig misdrijf" toegepast, maar dienden dan direct aan de schoolopziener gemeld te worden;
 - voorts diende men de scholieren aan te sporen "hun (eigen) catechisatie" te bezoeken;
 - er moest toezicht op gehouden worden, dat de kinderen "gewassen en zuiver aan het lijf" op school kwamen, zo niet ze dan op "de onderste plaatsen" zetten of ze bij "onreinheid" naar huis zenden. Ook mocht men geen kinderen "met aanstekende ongemakken of ziekten" op de school toelaten;
- en tenslotte:
- de lokalen moesten schoongehouden worden en op tijd worden gelucht.

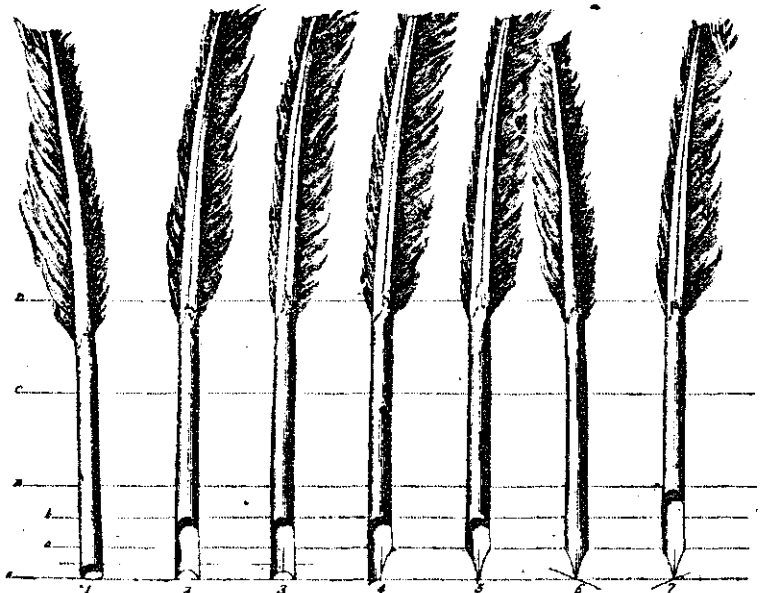
De school werd dus duchtig onderhanden genomen. Wat de leerstof betreft, kwamen er nieuwe boeken, waarbij de gedachte aan de "vrije mens" als product van de Franse Revolutie voorop stond. Had men voordien als leesstof nog vaak godsdienstige boeken gebruikt, nu werd er gekozen voor een moraliserende en vaak belerende toon, indien mogelijk afgestemd op een meer kinderlijke denkwijze. In Rhenen veranderde er de eerste jaren niet zo veel, het onderwijs had echter wel zijn eigen voorschriften. De school bestond uit drie klassen. De leerstof zelf was vrij nauwkeurig omschreven, waarbij het lezen op de voorgrond stond.

Voor de klassen gold het volgende:

- 1e klasse : lezen; de beginselen van rekenen en het uitspreken van getallen;
- 2e klasse : voortzetting uit de eerste klasse en daarbij de beginselen van de "Moedertaal";
- 3e klasse : lezen met natuurlijke "toonval". Oefenen in schrijven en rekenen en de gronden der Nederlandse taal (hierbij het boekje van Hendrik Wester gebruiken), met telkens controle op het verstaan (begrijpen) van het gelezene;
- hogere klassen: verder het schrijven van brieven, (een soort rekeningen, kwitantiën en andere voortgezet opstellen. Het versnijden van pen- onderwijs dus) nenen. Daar waar zulks gevoeglijk kon geschieden: de beginselen der aardrijkskunde, natuurkunde, geschiedenis en zedekunde.

Veel gebruik maken van het zwarte bord.

Bij de leesles een leerling hardop laten lezen en

Versnijdingsperioden van de veeren pen.

(om de aandacht gespannen te houden) andere leerlingen "laten doorgaan".

Er mochten alleen "goedgekeurde" boeken gebruikt worden.

Tijdens het lezen: "genen temenden, dreunenden of half-zingende toon gewinnen" (dus normale leestoon).

Er diende op een goede schrijfhouding gelet te worden.

Om de ijver te bevorderen moesten er elke week "Kampschriften" (dat zijn wedstrijden in 't schrijven) gehouden worden, waarna de "rangorde" in de klasse bepaald werd.

Ieder jaar waren er zulke wedstrijden om "schoolprijzen".

Voorts kreeg de schoolmeester boven de 70 leerlingen een ondermeester, maar ook goede leerlingen konden als "hulp" optreden.

Er werd "loffelijk ontslag" ingevoerd.

Beloningen in de klasse bestonden uit:

- verhoging van plaats;
- zitten op de "Erebank";
- naam zetten op het Ereboek of in 't Wetboek;
- het uitreiken van een "schriftelijk bewijs".

Straffen bestonden dan uit:

- optekenen in het zwartboek;
- verlaging van plaats.

Bij het overzien van al deze voorschriften en maatregelen is het voornaamste dat we eruit kunnen leren wat er voordien aan het onderwijs ontbrak. De lokalen waren niet goed, de didaktiek verouderd en de wijze van beheer sloot niet aan op de nieuwe denkbeelden. Dat er groot verzet was is duidelijk, vooral van kerkelijke zijde. De wet mocht nog zo duidelijk zeggen: "dat het onderwijs, onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar moest zijn aan het aanbrengen van christelijke en maatschappelijke deugden", men vond dat het leerstellige bij het onderwijs ontbrak. De gehele 19e eeuw heeft men tegen de wet gestreden en pas aan het eind is bij de "gelijkstelling" van het openbaar en bijzonder onderwijs een oplossing gevonden.

In het algemeen stond het onderwijs in Utrecht op een behoorlijk peil, zoals we uit de verslagen van de schoolopzieners kunnen vernemen, maar er waren ook uitzonderingen. Zo schrijft W.A. van Goudoever, hoogleraar en schoolopziener in de wijsbegeerte en letteren te Utrecht, in 1842 over Rhnen onder andere:

"Er is slechts eene school, doch in tweeën gedeeld, zijnde het eene voor de Nederduitsche armen- en burgerkinderen, het andere de Fransche school. Beide waren op den vorigen goeden voet gebleven. Zij zoude nog beter zijn, indien er een alleszins bekwame ondermeester, zoo noodig voor het getal leerlingen, niet ontbrak."

Over Achterberg schrijft hij:

"Ik vond er een net schoolgebouw en woning, liggende op eene hoogte (?) vanwaar men een verrukkelijk uitzicht heeft, maar waar een put of waterpomp ontbrak, zoodat de onderwijzer genoodzaakt was dagelijks een kwartier uur ver het water te halen. Ik (de schoolopziener) heb op verzoek van den onderwijzer den burgemeester hierover onderhouden, met dat gevolg, dat er kort daarna eene pomp gezet is, waarvan ik door den schoolopziener (zijn opvolger) onderrigt ben geworden.

Wat voorts het onderwijs van J.J. Landman betreft, het is doodeenvoudig en beperkt; er wordt gespeld, eentonig gelezen, een weinig gerekend en matig geschreven. Gelukkig hebben de eenvoudige boeren hier geen hooge opleiding nodig (!)."

Over Elst schrijft hij:

"Hier is het onderwijs van E. van Altena op eenen beteren voet. De klankmethode (tegenover de in vroeger tijd gebruikte "spelmethode" J.C.) is ingevoerd, de leestoon, het schrift, het rekenen uit het hoofd, het rede- en taalkundig ontleden en het gezang, alles beviel mij."

Latijnse scholen waren toen al niet meer in Rhenen, Elst of Achterberg, hooguit werd er aan de school "franse" les gegeven, maar dit hing af van de bekwaamheid van de meester.

Feitelijk is de gehele negentiende eeuw door het onderwijs op bovenstaande leest geschoeid geweest, met hier en daar kleine veranderingen, andere boeken of rekenmethodes, aanvulling met aardrijkskunde- of/en geschiedenisonderwijs. Dit laatste dan meestal in streng nationalistische zin. Het zou de twintigste eeuw worden voordat er echter veranderingen zouden plaatsvinden.

J. Combrink.

De komende bijeenkomsten worden gehouden op:

17 februari: Bert Maes over "Behangsel"

24 maart: H.E. Dekhuijzen over "Kasteel Ammersoyen"

21 april: Dr. A.J. de Jong over "De Posthistorie van Rhenen"

in het najaar:

14 september: mevr. W.H. de Vries-Metz over

"Luchtarcheologie"

19 oktober: mevr. M. Koning-v.d. Veen over

"Diane de Poitiers"

november volgt nog.